

ARTA METALELOR DIN BASARABIA: UN STUDIU COMPLEX

Doctor în arhitectură, lector universitar **Sidonia TEODORESCU**
Universitatea „Spiru Haret”, București

Studiul istoricului și doctorului în studiul artelor Liliana Condraticova despre istoria artei metalelor din Basarabia în secolul al XIX-lea și prima jumătate a secolului al XX-lea, publicat recent la Chișinău, ne-a atras atenția prin prezentarea complexă a unui domeniu practic neexplorat de cercetători și, din aceste motive, cu atât mai actual și important. Monografia a fost elaborată la Institutul Patrimoniului Cultural al Academiei de Științe a Moldovei și a fost publicată în cadrul concursului „Editarea monografiilor științifice (lucrări de valoare) pentru anul 2016”.

Volumul pe care îl semnalăm este prefațat de Pavel Cocârlă, doctor habilitat în istorie, profesor universitar la Facultatea de Istorie și Filosofie a Universității de Stat din Moldova, care a subliniat importanța monografiei pentru mediul academic, cercetătorii din domeniul istoriei, studiul artelor, muzeografi, fețe bisericești, artiști plastici, fiind realizată în baza unui suport arhivistic bogat și variat, acoperind un hiatus considerabil existent în studiul istoriei artei naționale.

Monografia *Arta metalelor din Basarabia* sintetizează rezultatele cercetărilor interdisciplinare de aproape un deceniu asupra orfevrăriei și feroneriei artistice din Basarabia, anterior arta giuvaiergeriei găsindu-și întruchipare în paginile tezei de doctorat și ale monografiei *Arta bijuteriilor din Moldova*, publicată în anul 2010 la prestigioasa editură ieșeană LUMEN. Prezentă la numeroase manifestări științifice naționale și internaționale cu informații anterior necunoscute privind apariția, afirmarea și evoluția artei metalelor din Basarabia, dr. Liliana Condraticova s-a făcut cunoscută inclusiv ca autoare a mai multor monografii și articole care au în vizor reflectarea unor anumite aspecte ale orfevrăriei și feroneriei artistice¹. Astfel, aflată mult timp în anonim, arta metalelor practic a fost „descoperită” de cercetătoare la început de secol XXI, demonstrându-se atât

¹Condraticova L. *Alexei Marco. Destinul unui bijutier din Moldova*. Iași: LUMEN, 2011, 200 p.; Condraticova L. *Arta bijuteriilor din Moldova*. Iași: LUMEN, 2010, 286 p.; Condraticova L. *Bocancea. Mănăstire de călugări cu hramul Sf. Ap. Petru și Pavel*. Chișinău: Institutul de Studii Enciclopedice, 2014, 180 p.; Condraticova-Nicorici L. *Arta giuvaiergeriei: pietre prețioase și metale nobile. Îndrumar în studiul artei giuvaiergeriei*. Chișinău: GraficDesign, 2008, 260 p.; Кондратикова Л. *Ювелирное искусство Бессарабии в первой половине XX века*. Saarbruecken, 2013, 145 c. ș.a.

Liliana CONDRATICOVA. *Arta metalelor din Basarabia*. Chișinău, 2017, 384 p. + il.

existența în Basarabia a atelierelor de confecționare a pieselor de orfevrărie și feronerie, cât și activitatea unor argintari, giuvaiergii, fierari care au lăsat o amprentă specială în viața cotidiană și au marcat imaginea centrului istoric al orașului Chișinău. Suntem îndreptățiți să afirmăm că apariția unei lucrări de sinteză, care ar transpune plenar evoluția prelucrării artistice a metalelor în Basarabia pe parcursul secolului al XIX-lea și prima jumătate a secolului al XX-lea, a fost demult așteptată de cercetători din diferite domenii.

Lucrarea este rațional structurată în cinci capitole, în care au fost descrise și analizate diferite aspecte ale artei metalelor nobile și comune. În intenția de a prezenta evoluția artei metalelor din Basarabia în perioada țaristă și interbelică, autoarea a făcut apel la mai multe surse documentare și publicații în care, fie și tangențial, a fost reflectată problema prelucrării artistice a metalelor. Pentru elaborarea acestei lucrări complexe și interdisciplinare, care ar răspunde la mai multe întrebări ale cercetătorilor versați în domeniu, a fost utilizat un vast material de arhivă, de cele mai dese ori inedit, complet de colecțiile muzeale și cercetările autoarei pe teren.

O atenție deosebită a fost rezervată prelucrării artistice a metalelor în Basarabia în secolul al XIX-lea – începutul secolului al XX-lea. Autoarea a analizat pozițiile, circularele, regulamentele autorităților laice și bisericești cu referire la funcționarea atelierelor, activitatea meșterilor, demonstrând că în primele dece-

nii ale secolului al XIX-lea, legislația din Basarabia în domeniul artei metalelor a fost racordată la cea din Imperiul Rus. Astfel, în anul 1817 a fost oficializată juridic breasla aurarilor, argintarilor și giuvaiergiilor. În anii 1815–1827 au fost introduse utilizarea obligatorie a argintului cu titlul înalt pentru confecționarea odoarelor bisericești; a fost interzisă folosirea metalelor comune pentru piesele de cult; s-a redus posibilitatea confecționării pieselor de argint la persoane fără autorizație etc. Un merit considerabil al cercetătoarei este scoaterea din anonimat a activității argintarului Leiba Berg, care a realizat la început de secol XX, odoare prețioase pentru bisericile din protopopiatele Basarabiei. De asemenea, autoarea a introdus în circuitul științific documente anterioare necunoscute despre atelierul bijutierilor, argintarilor, aurarilor, ceasornicarilor și fierarilor din Chișinău, instituit la mijlocul secolului al XIX-lea; a abordat problema activității meșteșugarilor din domeniul lucrării artistice a metalelor în orașele Orhei și Soroca, în ultimul sfert al secolului al XIX-lea; a documentat meșterii care au lucrat artistic metalele nobile și comune în anii 1812–1917, inclusiv activitatea giuvaiergiului David Bein, care a obținut la Chișinău, în anul 1913, atestatul de giuvaiergiu etc.

Sunt lăudabile eforturile autoarei de a prezenta situația în domeniul artei metalelor din Basarabia în perioada interbelică și în anii celui de-al Doilea Război Mondial. Pentru prima dată au fost analizate dispozițiile oficialităților mai ales din anii celui de-al Doilea Război Mondial privind redeschiderea Atelierelor Arhiepiscopiei (constituite încă în anul 1911) și a Salonului de obiecte bisericești, au fost introduse în circuitul științific zeci de nume ale aurarilor, argintarilor, giuvaiergiilor, fierarilor, tinichigiilor, care au activat în perioada interbelică, au deținut ateliere specializate și s-au manifestat în domeniu. S-a constatat că numărul giuvaiergiilor documentați în Basarabia interbelică era destul de mare, fapt ce demonstrează cererea și interesul elitei locale în folosirea și promovarea pieselor de lux, în piese lucrate din metale nobile, conform tendințelor artistice ale vremii.

Analiza compartimentelor consacrate evoluției prelucrării artistice a metalelor în Basarabia în secolul al XIX-lea și în prima jumătate a secolului al XX-lea denotă maturitatea și profunzimea cercetărilor autoarei, care stăpânește cu profesionalism materialul documentar și plastic, oferind cititorului un tablou de sinteză asupra dezvoltării complexe a artei metalelor.

În opinia noastră, sunt foarte reușite capitolele monografiei care prezintă istoria orfevrăriei și feroneriei artistice, laice și bisericești, din Basarabia, în secolul al XIX-lea și prima jumătate a secolului al XX-lea. Menționăm, în primul rând, tipologia extinsă elabora-

tă și folosită de autoare pentru prezentarea orfevrăriei, descifrarea mesajului simbolistic al odoarelor de cult, bogăția materialului informațional prezentat în numeroase tabele, dar și a celui plastic, selectat din fondurile muzeale, din patrimoniul bisericilor și mănăstirilor din spațiul actual al Republicii Moldova. Autoarea și-a concentrat eforturile pentru a descrie piesele de argintărie laică din colecțiile muzeale și vasele sfinte din patrimoniul bisericesc (chivote, potire, discose); au fost introduse în circuitul științific date noi cu referire la icoanele din metal, veșmintele de icoane și ferecăturile *Evangheliilor*; au fost atestate și descrise diverse suporturi ale surselor de iluminare, cum ar fi candelarele, cădelnițele, sfeșnicele (uzuale în mediul laic și cel bisericesc), policandrelor; au fost repertoriate și examinate crucile de pistol, cele de mână și de procesiune. Finalizând capitoul istoriei orfevrăriei laice și de cult, autoarea aduce informații valoroase privind necesitatea, modalitățile și posibilitățile de expertizare complexă pentru determinarea valorii istorice și artistice a pieselor lucrate din metale nobile. Prin intermediul monografiei au fost repertoriate o serie de piese de orfevrărie, majoritatea inedite, unele având o deosebită valoare istorică și artistică, parte a patrimoniului cultural al țării.

Un succes incontestabil al autoarei este capitoul final al monografiei, consacrat evoluției feroneriei artistice din Basarabia în secolul al XIX-lea – prima jumătate a secolului al XX-lea. Rod al muncii de ani de zile, această parte a lucrării însumează numeroase piese de feronerie artistică, laică și bisericească, atestate în centrele urbane și în localitățile rurale din Basarabia. Autoarea a reușit să prezinte un tablou amplu cu privire la evoluția feroneriei în Basarabia, descriind piesele documentate cu o deosebită meticulozitate. Pornind de la tipologia vastă propusă pentru studiere, Liliana Condraticova a prezentat informații valoroase privind crucile forjate ale bisericilor și clopotnițelor din Basarabia, clopote, împrejmuiri de metal, console, copertine și alte piese lucrate din fier, fontă, aramă sau tinichea.

O atenție aparte a fost rezervată clopotelor din locașurile de cult basarabene, politiciii autorităților față de aceste piese de cult, autoarea identificând clopote cu inscripții ctitoricești, fapt ce le oferă statut de piese de patrimoniu. Totodată, pe baza numeroaselor piese menționate în literatura de specialitate și atestate în biserici, au fost identificate mai multe centre de turnare a clopotelor, cum ar fi clopote lucrate de clopotarul Vlăsie Losenko, clopote realizate la turnătoriile de fontă ce aparțineau industriașilor din Rusia Rîjov, Finleandski, Oloveanișnikov, Samghin, clopote turnate la uzinele din Podolia, iar pentru Basarabia în perioada interbelică au fost atestate câteva clopote lucrate la turnătoriile din România.

Considerate neatractive, diverse împrejurări din metal, porți și porțițe nu au intrat până acum în vizorul cercetătorilor, autoarea monografiei rezervând acestor obiecte un loc aparte în studiul său. Astfel, au fost identificate o serie de garduri, uși, porți și porțițe din metal care marchează accesul în edificiile laice și ecleziastice, păstrează monogramele proprietarilor sau ale industrișilor, posedă diferite simboluri apotropaice. De asemenea, au fost introduse în circuitul științific o serie de copertine și console, grilaje ale ferestrelor și balcoanelor din metal (fier, fontă), documentate mai ales pentru clădirile din centrul istoric al orașului Chișinău, păstrând monograma proprietarului, ornamentație specifică perioadei istorice. În paginile monografiei și-au găsit locul piese de feronerie cum ar fi agrafele și ancorele din metal, având duble funcții de protecție a clădirilor și de înfrumusețare, havuzuri din metal, elementele de decor ale acoperișurilor caselor de locuit și ale edificiilor publice, care reprezintă o pagină interesantă în istoria feroneriei din Basarabia.

În aceeași ordine de idei, vom sublinia contribuția autoarei în documentarea, descrierea și analiza unor piese de feronerie precum scări, baluștri și trepte din metal, executate atât la turnătoria lui S. Serbov din Chișinău și a lui N. Krimarjevski, cât și la uzinele din Odesa.

Documentările cercetătoarei au dus la identificarea mai multor piese de feronerie, devenite astăzi reprezentative pentru orașul Chișinău și pentru alte localități din Republica Moldova: scările de acces la biserica din satul Ruseștii Noi, raionul Ialoveni (lucrate la turnătoria lui Serbov), poarta bisericii din satul Costești, raionul Ialoveni (produsă la uzina lui Ceacikovski din Chișinău), casa scării din incinta Muzeului orașului Chișinău,

scările din metal din incinta vilei urbane a lui V. Mimi, sediul Întreprinderii de Stat Calea Ferată din Republica Moldova (clădirea fostei judecătoria), casele scărilor din incinta Spitalului Republican Stomatologic pentru Copii, din clădirea Consiliului Audiovizualului, biserica Sf. Cuv. Teodora de la Sihla ș.a. Din păcate, nu toate piesele de feronerie sunt păstrate în condiții adecvate, unele ajungând în stare avansată de degradare, riscând să dispară, cum ar fi treptele și baluștrii deteriorați din interiorul Muzeului Național de Artă al Moldovei (vila urbană V. Herța) sau parapetul balconului casei unde a locuit renumita cântăreață de operă Lidia Lipcovașchi. Doar colaborarea autorităților locale și centrale cu cei în gestiunea cărora se află majoritatea pieselor de patrimoniu va contribui la păstrarea obiectelor, care pot deveni atracții turistice semnificative.

Monografia este bogat ilustrată cu imagini (inclusiv un album color) ale pieselor de orfevrărie și feronerie din custodia muzeelor din țară, patrimoniul bisericesc și cel laic, majoritatea fiind introduse în premieră în circuitul științific. Pentru cei interesați, volumul are un rezumat extins în limbile rusă și engleză. *Arta metalelor din Basarabia*, o lucrare de o înaltă ținută științifică, este scrisă într-un limbaj academic, accesibil și aduce importante informații cu privire la arta metalelor din Basarabia în secolul al XIX-lea și prima jumătate a secolului al XX-lea. Suntem convinși că o asemenea apariție editorială nu va trece neobservată și va avea un ecou binemeritat în mediul cercetătorilor, fețelor bisericești, cadrelor didactice, a celor interesați de soarta patrimoniului cultural al țării, a pieselor de orfevrărie și feronerie de valoare istorică și artistică.

Vladimir Palamarciuc. Compoziție, 2001, pânză, ulei, 100 × 60 cm